

ФОРМИ, ЖАНРИ І СТИЛІ ВИКОНАВСТВА В БАНДУРНМУ МИСТЕЦТВІ УКРАЇНСЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ: ЗВУКОВЕ ВІДТВОРЕННЯ

У статті розглядається історія звукозаписів бандуристів українського зарубіжжя періоду ХХ – початку ХХІ ст. Аналізуються форми (сольна й ансамблева), жанри репертуару та стилі гри, відображені у звукозаписах бандуристів на різних етапах розвитку виконавства.

Ключові слова: бандурне мистецтво діаспори, звукозаписи, форми і стилі виконавства, жанри репертуару.

В статье рассматривается история звукозаписи бандуристов украинского зарубежья периода ХХ – начала ХХІ вв. Анализируются формы (сольная и коллективные), жанры репертуара и стили игры, отображенные в звукозаписи бандуристов на разных этапах развития исполнительства.

Ключевые слова: бандурное искусство диаспоры, звукозапись, формы и стили исполнительства, жанры репертуара.

The history of the Ukrainian foreign bandura-players recording from the ХХth to the beginning of the ХХІst century has been considered in presented article. The solo and ensemble forms, the repertoire genre and the play styles, which are represented in recordings have, been analyzed taking to account the different stages of bandura performance development.

Keywords: the bandura art of diaspora, recording, performance forms and styles, repertoire genres.

“Звукозаписна діяльність – найпомітніше культурне надбання української спільноти в діаспорі... Це сліди нашого росту, наш вклад у загальноукраїнську духовну скарбницю”, – так високо оцінив внесок представників українського зарубіжжя в національну та світову музичну культуру відомий дослідник мистецької аудіоспадщини Степан Максимюк [8, с. 67].

Якщо нотний запис дає змогу проаналізувати композиторську творчість (жанр, формотворчі та драматургічні засади, мелодичні, ритмічні, гармонічні особливості творів, принципи інструментування чи оркестрування і т. д.), то лише виконавство відображає особливості інтерпретації, стилістику й манеру його носіїв, особливий характер (“ауру”) гри чи співу. Але якщо композиторська творчість залишалася збереженою в нотних текстах, то виконавство – лише в музично-критичних рецензіях та мемуарах безпосередніх слухачів. Ці складності зникли з появою фіксації виконавства за допомогою звукозаписів, їх популяризації шляхом тиражування.

Упродовж ХХ ст. змінювалися методи й форми звукозапису. Ці зміни першочергово стосувалися технічного вдосконалення методів звукозапису: механічний, магнітний, оптичний і магнітооптичний, запис на флеш-пам’ять; зразків запису: воскові валики для фонографа, грамплатівки для патефонів і програвачів, магнітні стрічки для бобінних магнітофонів, аудіокасети для касетних магнітофонів, оптичні компакт-диски CD і MP3, цифрові медіадиски DVD; якості запису: монозвук, стереозвук, цифровий запис та обробка звуку.

Удосконалення техніки аудіозапису паралельно зумовило й розвиток механізмів відтворення та звукопередачі. Відповідно постійно розширювалися можливості збереження не лише звукової, але й емоційної та естетичної інформації. Звукозапис фіксував інтерпретацію як здобуток виконавців (інструменталістів, співаків, диригентів) не лише для сучасників, а й для майбутніх поколінь. Це відкрило можливості порівнювати рівень художньої творчості різних часових періодів. Сьогодні звукозаписи

можуть фактично вважатися єдиною достовірною (порівняно зі слухацькими враженнями чи відгуками критиків) джерельною основою історико-виконавських досліджень, музичною бібліографією.

Звукозаписи розглядаються не лише як результат процесів музичного виконавства, але й як додатковий складник його комунікативної функції. Адже в умовах зарубіжжя, коли українські митці не мали достатньої можливості (фінансової й часової) для професійної концертної чи гастрольної діяльності, звукозапис часом перетворювався на єдиний спосіб спілкування зі слухачем, певною мірою навіть на домінуючу форму українського музичного життя в інонаціональному середовищі, сприяв популяризації саме національної музичної культури.

Серед здобутків бандуристів діаспори ХХ – початку ХХІ ст. – переконливі результати в галузях виконавства, методики гри, створення інструментарію. І хоча загальна тенденція функціонування бандурного виконавства за кордоном мала аматорський характер, у багатьох аспектах бандуристи зарубіжжя, митці “вільного світу”, були попереду бандуристів материкової України, довели фахову зрілість і майстерність у різноманітних виконавських формах, репертуарних пошуках. Їхні численні здобутки були зумовлені як бажанням зберегти національний характер свого мистецтва, так і ширшими можливостями, без ідеологічної заангажованості, у виконанні різнохарактерного та різностильового репертуару. Проте митці українського зарубіжжя відчували й певні фінансові проблеми, часто опиняючись наодинці з жорстокими законами музичного бізнесу, вимогами музичних агентів-менеджерів. Як зазначив Олександр Кошиць, звукозаписи відобразили “необхідність поєднати бізнесові інтереси з інтересами музичними й культурними, дати рекорди (записи. – *В. Д.*) не тільки цікаві й цінні з культурного та

музичного боку, а щоб могли задовольнити пересічного покупця” [7, с. 57].

У звукозаписах бандуристів діаспори відображена динаміка розвитку як загальних технологій збереження й відтворення виконавських здобутків, так і мистецьких досягнень українських осередків за кордоном у різні періоди розвитку, професійного росту їх представників, зокрема якості техніки гри і співу, специфіки інструментарію, домінування ігрових жанрів, репертуарних пріоритетів. Звукозаписній діяльності бандуристів присвячені розвідки Степана Максимюка [8], Василя Витвицького [1], Андрія Горняткевича [3], Христини Скрипки [9] та автора статті [4–6]. Проте звукозаписи бандуристів зарубіжжя не розглядалися в їх історичній протяжності, з урахуванням аналізу жанрового кола репертуару та виконавської специфіки гри колективів різного складу та солістів. Метою запропонованої статті є вивчення динаміки звукозаписного доробку бандуристів українського зарубіжжя впродовж ХХ – початку ХХІ ст., що дає змогу визначити здобутки сольного й ансамблевого бандурного виконавства різних жанрів і стилів. Відповідно до мети розглядатимуться такі завдання: класифікація репертуару бандуристів діаспори за вокально-інструментальним та інструментальним напрямом, аналіз традиційних і новаторських рис відображення специфіки бандури, визначення провідних жанрів творчості виконавців, їх інтерпретування.

Бандурне мистецтво українського зарубіжжя ставило своєю метою не лише пропаганду української музики, а й збереження щільного зв’язку з традиціями материкової України. Звісно, що процеси академізації бандурного мистецтва, які проходили в Україні (налагодження системи навчання бандуристів, освоєння нових жанрів репертуару, активізація поруч із сольним колективних форм виконавства), не могли не апроксимуватися і в середовищі діаспори. Динаміку виконавства бандуристів

діаспори на прикладі звукозаписів можна простежити на таких рівнях:

- жанр – інструментальне чи вокально-інструментальне;
- форма – сольна (чоловіча, жіноча) та ансамблева (однорідна, мішана);
- інструментальний тембр (однорідний бандурний чи в поєднанні тембрів – зі скрипкою, лірою, сопілкою, флейтою, ударними, камерним або симфонічним оркестром, синтезованими тембрами електронних інструментів тощо);
- репертуар – автентичний фольклор (думи, історичні пісні), духовні жанри (канти, псалми), академічна народно-інструментальна музика (авторська, у т. ч. обробки народних пісень), твори поп-музики, World Music, New Age;
- удосконалення інструментарію – діатонічний, хроматичний;
- стиль виконавства – автентичного традиційного, професійного академічного, фольклорно-аматорського, авангардного.

Серед солістів зарубіжжя, котрі першими зафіксували бандурний репертуар у 20–30-х рр. ХХ ст., у Франції та Польщі стали відомі виконавці, представники харківської школи гри Василь Ємець та Михайло Теліга. У їхніх звукозаписах – інструментальні п'єси (переважно варіаційної та наскрізної форми), акомпанементи народних пісень, епічні твори. Солісти-бандуристи, які здійснили свої аудіозаписи в повоєнні часи (50–60-ті рр. у США, Великобританії, Німеччині), – Зіновій Штокалко, Григорій Китастих, Володимир Луців, Павло Конопленко-Запорожець, Петро Гончаренко, Богдан Шарко, Роман Левицький та ін. Саме їх творчістю представлений широкий репертуарний спектр бандурного мистецтва: від духовних (канти, псалми) та епічних жанрів (думи, билини, історичні пісні) до майстерних обробок народних пісень, інструментальних композицій, авторських творів.

Інструментарій виконавців виявляє поширення в діаспорі як інструментів харківського, так і київського типу, діатонічного та хроматичного. Серед бандуристів цього періоду найбільшу звукозаписну спадщину залишив Зіновій Штокалко, виявивши увагу як до традиційних жанрів кобзарства (думи, билини, пісні, інструментальні танці), так і до експериментаторства (атональні інструментальні композиції, вокально-інструментальні “автодуети”). Неперевершені індивідуальні інтерпретації старовинного епічного думового репертуару представлені у звукозаписах Володимира Луціва і Петра Гончаренка.

В останні десятиліття свою сольну виконавську творчість зафіксували бандуристи Північної Америки та Австралії: Віктор Мішалов, Юліан Китастих, Роман Боцюрків, Брайєн Черевик, Петро Деряжний, Юрій Фединський, Рута Явна, Юрій Петлюра та ін. Більшість виконавців віддають перевагу діатонічному інструментарію, частіше харківському, рідше – київському, апробовують експериментальні інструменти сучасних майстрів Вільяма (Василя) Вецала, Кена Блума, новітні технології звукозапису (Віктор Мішалов), музичні стилі – World Music (Юліан Китастих, Брайєн Черевик), New Age (Рута Явна).

Слід відзначити своєрідність інтерпретації традиційного тембру бандури у звукозаписах Віктора Мішалова. Так, наприклад, в аудіоальбомі “Магічна бандура” (1997) для запису було використано декілька типів інструментів: львівська концертна бандура, харківська концертна бандура, київсько-харківська бандура, чернігівська концертна бандура з нейловою системою приглушення, чернігівська бандура з нейлоновими струнами. В альбомі згруповані різні за характером і музичними джерелами твори (народні кобзарські мелодії, авторські композиції, класичні популярні твори). Проте всіх їх об'єднує оригінальна інтерпретація крізь

призму тембрального поєднання різних тембрів бандури та інструментів синтезатора. “Магічний” тембр бандури репрезентує традиційний і сучасний репертуар, новітню техніку інструмента, а музичний супровід у стилі диско (з відчутно підкресленим ритмом бас-гітари та ударних) надає їй модернового характеру.

Натомість в аудіодиску Рути Явної “Пісні до місяця” (2001), що містить колискові пісні та ноктюрни, тембр бандури слугує акустичним складником творів заспокійливого характеру, виступає інструментальним звуковим елементом музично-терапевтичного змісту альбому.

Виконавці четвертої еміграційної хвилі (кінець 80-х – початок 90-х рр. і до сьогодні) представляють переважно львівську та київську академічні школи бандурного виконавства. Серед них Остап Стахів, Ольга Герасименко-Олійник, Аліна Ільчук (США), Віра Зелінська (Канада), Лариса Ковальчук-Буряк (Австралія) та ін. Саме високий професійний рівень згаданих бандуристів, ґрунтовна фахова освіта дозволили їм органічно ввійти до мистецьких кіл регіонів їх еміграції.

Заслужений артист України Остап Стахів (Україна – США) як соліст і художній керівник Фольк-театру представив свою творчість компакт-дисками “Колядує вся родина”, “Пісні УПА”, “Очі волошкові”, “Пам’яті Володимира Івасюка”, “А вже весна воскресла”. Заслужена артистка України, лауреат і володар золотої медалі Всесвітнього чемпіонату виконавських мистецтв (Голлівуд, 2002) Ольга Герасименко-Олійник (Україна – США) 1999 року видала два інструментальні диски: “Концертна бандура” і “Три концерти Ю. Олійника для бандури та симфонічного оркестру”, де представлений академічний концертний репертуар бандуриста – твори великої форми (концерти Юрія Олійника, Карла Діттедорфа, Дмитра Бортнянського), віртуоз-

ні і ліричні п’єси Мирослава Скорика, Оксани Герасименко та ін.

Випускниця Львівської музичної академії Аліна Ільчук, яка нині проживає у США, також активно концертує як солістка, випустила аудіодиск “Благослови, душе моя, Господа...” (2000), до якого увійшли твори духовної та лірико-патріотичної тематики.

Специфічну сторінку становлять й ансамблеві звукозаписи, що охоплюють творчість колективів різного складу (однорідного й мішаного – як у співі, так і в інструментарії). Ансамблеві звукозаписи активізуються паралельно – до розширення мережі функціонування українських бандурних осередків у світі, їх більша частина припадає на другу половину ХХ – початок ХХІ ст. Серед жанрів репертуару найпоширенішими залишаються обробки українських народних пісень, танців, твори на слова Тараса Шевченка, авторські композиції Гната Хоткевича, Григорія Китастого та ін. Найяскравіше представлена звукозаписами творчість Капели бандуристів імені Тараса Шевченка (Детройт, США), яка в усі періоди діяльності незмінно фіксувала свої виконавські здобутки на платівки, касети, диски. Низка окремих звукозаписів також представлена ансамблевими колективами діаспори – ансамблем “Бурлака” (Італія – Великобританія), ансамблем Степана Ганушевського, квітетом Романа Левицького, Дівочою капелою бандуристок (керівник Петро Потапенко), ансамблем “Гомін степів” (керівник Юліан Китастий), Експериментальним бандурним тріо (США), ансамблем бандуристів імені Гната Хоткевича (керівник Петро Деряжний, Австралія), квітетом “Кобзарське братство” (керівник Любомир Мазур, Великобританія), ансамблем “Бандура” (керівник Ольга Попович, Польща), ансамблем “Бандура” (керівник Юрій Дубицький, Франція) та ін.

В останні десятиліття створюються й нові ансамблеві колективи банду-

ристів за кордоном, зокрема сімейне тріо родини Степаняк – Скрипка “Жайвір” (Великобританія), ансамбль Юліана Китастого “Бандура Даунтаун” (США), а також канадські капели: дитяча капела “Золоті струни” (Міссішауга, керівник Віра Зелінська) і чоловіча Канадська капела бандуристів (Торонто, керівник Віктор Мішалов). У доробку колективу “Золоті струни” три аудіодиски: “Золоті струни” (2004), “Граї, бандуро, граї” (2006), “Коляди” (2008) і документальний відеодиск “Золоті струни – Бандурний табір” (2007). Канадська капела бандуристів записала два аудіодиски (2004, 2009), до 200-літнього ювілею Тараса Шевченка планується видання третього – “Слово Тараса”.

В умовах еміграції звукозапис перетворився на необхідну форму фіксації виконавства колективів (у т. ч. і різних складів), динаміки розвитку їх репертуару, стимулював і рекламував не лише музично-критичну (відгуки та рецензії), а й концертно-виконавську діяльність.

Стосовно пріоритетних жанрів репертуару, зазначимо, що важливу сторінку звукозаписів бандуристів уписали традиційні епічні твори: думи (записи Михайла Теліги, Василя Ємця, Зіновія Штокалка, Григорія Китастого, Володимира Луцвіа, Богдана Шарка, Романа Левицького, Віктора Мішалова, Юліана Китастого, Юрія Фединського та ін.), історичні пісні (репрезентовані не лише сольним, а й ансамблевим виконавством – Капелою бандуристів імені Тараса Шевченка, Канадською капелою бандуристів, квартетом Романа Левицького, Ансамблем Степана Ганушевського, ансамблями “Бандура”, “Кобзарське братство”, “Село” та ін.), биліни (Зіновій Штокалко).

Значними здобутками стали записи бандуристами духовних літургійних творів Дмитра Бортнянського, Артемія Веделя, Миколи Лисенка, Кирила Стеценка, Олександра Кошиця, Дениса Січинського, Михайла Гайворонського,

Григорія Китастого, Андрія Гнатишина та ін., а також паралітургійних кантів і псалм. Окрему сторінку звукозаписів творів духовної тематики становлять колядки й щедрівки – жанри, які впродовж тривалого часу в Радянській Україні були під забороною. Такі аудіозаписи андуристів зарубіжжя (переважно Канади і США) представлені досить численно у творчості Дівочої капели бандуристок СУМ (“Українські колядки”, 1968), в окремих тематичних виданнях Капели бандуристів імені Тараса Шевченка (“Різдвяні пісні” 1983, “Різдвяна ніч”, 1999), квартету “Кобзарське братство” (1987), Віктора Мішалова “Зачарована різдвяна бандура” (інструментальна версія в стилі етнодиско, 1998), дуету сестер Ольги й Оксани Герасименко (“На Різдво Христове”, 1999), дитячої капели “Золоті струни” (“Коляди”, 2008) та ін.

Вивчення дискографії колективного виконавства бандуристів української діаспори впродовж досліджуваного історичного періоду засвідчило, що ансамблеві звукозаписи активізуються паралельно з розширенням мережі функціонування українських бандурних осередків у світі, їх більша частина припадає на другу половину ХХ – початок ХХІ ст. Серед форм ансамблевих звукозаписів домінують однорідні вокально-інструментальні колективи (дитячі, чоловічі, меншою мірою жіночі), рідше – мішані. В інструментальних формах колективів переважають ансамблі за участі бандури (де вона виконує специфічну темброву функцію), рідше – однорідні бандурні, і саме в середовищі зарубіжжя започатковані специфічні форми вокально-інструментального ансамблю, у яких бандура виконує функцію акомпанування.

Слід зауважити, що рівень інструментальної технічної та вокальної майстерності колективів залежить від музичної освіти виконавців, їх бандурної практики й загальної часової тривалості функціонування колективів. Серед жан-

рів репертуару найпоширенішими залишаються обробки українських народних пісень, танців, твори на слова Тараса Шевченка, авторські композиції Гната Хоткевича, Григорія Китастого тощо.

Отож поступове вдосконалення техніки звукозапису сприяло довговічності функціонування зразків бандурного виконавства (стилістики, домінувальних жанрів, особливостей репертуару на різних історичних етапах). Також звукозапис став використовуватись як ґрунт для відтворення (транскрипції) творів, що не фіксувалися в нотному письмі, для порівняльної характеристики манери чи стилю гри музикантів. В умовах еміграції звукозапис перетворився на необхідну форму збереження стилів виконавства, фіксації солістів, різних складів колективів, динаміки розвитку їх репертуару.

Аналіз звукозаписів бандуристів української діаспори впродовж ХХ – початку ХХІ ст. дає змогу визначити їх як своєрідне дзеркало поширення форм і жанрів виконавства: чоловічого, жіночого, мішаного; сольного – вокально-інструментального чи інструментального; ансамблевого – камерних (дуети, тріо, квартети), а також великих форм (капели); акомпанувального (комбінованого). Пріоритетними жанрами бандурного звукозапису були й залишаються сольні епічні твори (думи, історичні пісні), духовний репертуар календарно-обрядового (колядки і щедрівки), літургійного й паралітургійного (псалми, канти, набожні пісні) характеру, різнохарактерні народні пісні (патріотичні, героїчні, ліричні, жартівливі, сатиричні та ін.), шевченкіана, авторські вокально-інструментальні твори (у т. ч. і великих розгорнутих форм).

Інструментальний бандурний репертуар представлений переважно сольною творчістю виконавців високого технічного рівня: Михайла Теліги, Василя Ємця, Григорія Китастого, Володимира Луціва, Віктора Мішалова, Юліана Китастого, Брайєна Черевика, Юрія

Фединського, Ольги Герасименко-Олійник, Юрія Петлюри та ін., які репрезентують хроматичний і діатонічний інструментарій київської та харківської шкіл гри, а також традиційні популярні танцювальні п'єси-нараші, імпровізації і поширені академічні жанри – сонату, концерт, віртуозні п'єси, зокрема й у супроводі фортепіано чи симфонічного (камерного) оркестру. Бандура репрезентована і як специфічний тембр в ансамблі зі скрипкою, струнним квартетом, флейтою, лірою, цимбалами, ударними та електронними інструментами. Традиційне звучання бандури як акомпанувального інструмента до сольного голосу в аудіозаписах бандуристів діаспори отримує нову інтерпретацію – інструмента, що супроводжує вокальний ансамбль (однорідний чи мішаний).

Формування яскраво виражених рис стилів виконавства, що виявилось в підборі репертуару, засвідчило їх спрямованість як на внутрішні ознаки кобзарської гри та співу (національні), так і на зовнішні (інонаціональне, неукраїнське мистецьке оточення). Динаміка звукозаписної діяльності бандуристів діаспори окреслила тенденцію до загальної професіоналізації бандурного мистецтва в зарубіжжі.

1. *Витвицький В.* Музикознавчі праці : Публіцистика / Василь Витвицький ; упоряд. Любомир Лехник. – Львів : Сполом, 2003. – 400 с.
2. *Вишневецька С.* Жанрова динаміка репертуару співака-бандуриста / Світлана Вишневецька // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку : зб. наук. зап. Рівненського держ. гуманіт. ун-ту : у 2 т. Вип. 15. – Рівне : РДГУ, 2009. – Т. 1. – С. 194–199.
3. *Горняткевич А.* Звукозаписи Зіновія Штокалка – до 80-ліття з дня народження / Андрій Горняткевич // Бандура. – 2000. – № 71–72. – С. 17–19.
4. *Дутчак В.* Бандурне мистецтво діаспори : Проблеми виконавства / Віолетта Дутчак // Мистецтвознавчі записки. – К., 2004. – Вип. 5. – С. 22–29.
5. *Дутчак В.* Звукозаписи епічного репертуару бандуристами українського зарубіжжя / Віолетта Дутчак // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. – Вип. 21–22. – Івано-Франківськ : Прикарпат. ун-т

- ім. В. Стефаніка, 2011. – С. 257–263.
6. *Дугчак В.* Звукозаписи бандуристів української діаспори / Віолетта Дугчак // Матеріали науково-практичної конференції [“Розвиток та популяризація бандурного мистецтва”]. – Чернігів, 2012. – С. 25–28.
 7. *Максимюк С.* Справа запису останніх грамофонних платівок О. Кошиця / Степан Максимюк // З історії українського звукозапису та дискографії / С. Максимюк. – Львів ; Вашингтон : Вид-во Укр. Католического університету, 2003. – С. 49–63.
 8. *Максимюк С.* З історії українського звукозапису та дискографії / Степан Максимюк. – Львів ; Вашингтон : Вид-во Укр. Католического університету, 2003. – С. 257–263.
 9. *Скрипка Х.* Думовий епос у звукозаписах Володимира Луціва (Великобританія) / Христина Скрипка // Музикознавчі студії інституту мистецтв Волинського національного університету імені Лесі Українки та Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського : зб. наук. пр. Вип. 6. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – С. 187–195.
 10. *Царева Е.* Стиль музыкальный / Е. Царева // Музыкальная энциклопедия. – М. : Музыка, 1981. – Т. 5. – С. 75.